

УДК 336.7

ГРОШІ І СУСПІЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ ЇХ ВЗАЄМОВПЛИВУ

С. Колач, к. е. н., доцент,

В. Мельник, аспірант

Львівський національний аграрний університет

© С. Колач, В. Мельник, 2015

Колач С., Мельник В. Гроші і суспільство в контексті їх взаємовпливу

Розроблено теоретичні, методологічні положення і практичні рекомендації щодо вивчення зв'язків сучасної людини з її життєвим світом, які реалізуються через медіум грошей. Обґрунтовано, що, окрім чисто економічних функцій (міра вартості, засіб обігу, платежу, нагромадження, функція світових грошей), гроші є також фактором формування психіки людини у виживанні, існуванні, самозадоволенні, посіданні певного статусу в суспільстві. Результати проведеного дослідження формують наукову основу для розуміння економічних і психологічних чинників впливу грошей на індивідуума та суспільство загалом.

Ключові слова: гроші, монетарна політика, товарно-грошові відносини, специфічний товар.

Kolach S., Melnyk V. Money and society in the context of interaction

Theoretical, methodological positions and practical recommendations in relation to the study of connections of modern man with her vital world, that realized through psychic of money, is developed. Reasonably, that except cleanly economic functions (measure of cost, means of turnover, payment, piling up, function of world money), money is also the factor of forming of psyche of man in a survival, existence, complacency, occupying of certain status in society. Results undertaken a study form scientific basis for understanding of economic and psychological factors of influence of money on an individual and society on the whole.

Key words: money, money politics, commodity-money relations, specific commodity.

Колач С., Мельник В. Деньги и общество в контексте их взаимовлияния

Разработано теоретические, методологические положения и практические рекомендации относительно изучения связей современного человека с его жизненным миром, которые реализуются через медиум денег. Обосновано, что, кроме чисто экономических функций (мера стоимости, средство обращения, платежа, накопления, функция мировых денег), деньги являются также фактором формирования психики человека в выживании, существовании, самоудовлетворении, получения определенного статуса в обществе. Результаты проведенного исследования формируют научную основу для понимания экономических и психологических факторов влияния денег на индивидуум и общество в целом.

Ключевые слова: деньги, монетарная политика, товарно-денежные отношения, специфический товар.

Постановка проблеми. Гроші традиційно розглядають в руслі економічної галузі знань. З погляду економістів, гроші – це специфічний товар, спеціальна споживча вартість якого робить його загальним еквівалентом товарів, перетворюючи на капітал [1, с. 94-110]. Окрім чисто економічних функцій (міра вартості, засіб обігу, платежу, нагромадження, функція світових грошей), гроші є фактором формування психіки людини у виживанні, існуванні, самозадоволенні, посіданні певного статусу в суспільстві тощо. Психологія грошей як наука вивчає зміну психіки людей та їх поведінку внаслідок впливу грошей. Із психологією грошей пов'язана проблема багатства і бідності. В економічній реальності людина перебуває у двох сферах – духовній і речовій. Гроші є

узагальненою формалізованою стороною речового світу. Наявність різних речей у людей встановлює між ними певну ієрархію, яку вони сприймають природно і прагнуть посісти в ній певне місце [6, с. 44-47]. Унікальною характеристикою образу грошей є неодмінна спрямованість у майбутнє, оскільки вони втілюють потенційні можливості, абстрактну купівельну спроможність. Отже, психологічно гроші є винятково парадоксальним феноменом, що проявляється в багатозначності і суперечливості їх відображення у свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порівнюючи гроші з іншими матеріальними благами, А. Шопенгауер підкреслював, що тільки гроші – абсолютне благо: вони відповідають “не будь-якій потребі in concreto,

а потребі взагалі, in abstracto” [5, с. 14]. Інформаційна унікальність грошей виражається в їх універсалізмі, а також у своєрідному прояві цілісності, що трансформується у здатність поєднувати і водночас роз’єднувати людей. Саме обмін створює зв’язок між індивідами і поряд із цим визначає їх належність до певної групи, спільноти чи інституту, тобто роз’єднує. До того ж (і це теж прояв їх суперечливої цілісності) гроші є “індивідуальною річчю”, але їх основне значення полягає в подоланні індивідуальності, знеособленні. Характеристику грошей як соціально-психологічного феномена дає Ф. Хайек. На його думку, гроші – найабстрактніший з усіх економічних інститутів, через який опосередковуються найзагальніші, непрямі, віддалені наслідки індивідуальних дій, що сприймаються почуттєво. За їх допомогою те, що сприймається почуттєво, заміщується абстрактними поняттями, в яких сформульовані правила, котрі керують економічною діяльністю [8, с. 256]. Висвітлення та дослідження грошей з економічної та психологічної точки зору зустрічається в науковій літературі не часто і потребує детальнішого аналізу.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо вивчення зв’язків сучасної людини з її життєвим світом, які реалізуються через медіум грошей. Монетарний аспект мають усі прояви сутнісних сил і потреб сучасної людини: професійна діяльність і дозвілля, освіта, мистецтво і наука, користування матеріальними благами, навіть життя і смерть – усе це має грошовий еквівалент.

Виклад основного матеріалу. Гроші – це особлива економіко-психологічна реальність, особливий символ. Їх своєрідність проявляється в тому, що в них збігається матеріальне й ідеальне, річ і думка, і це забезпечує їх об’єктивну і суб’єктивну представлену у свідомості загальносутність. Система грошових комунікативних дій справляє потужний вплив на поведінку окремих індивідів, соціальних груп і суспільства загалом. Розуміння механізмів цього впливу є необхідною умовою правильної інтерпретації мотивації дій людей, розуміння взаємозалежності їх інтересів, виявлення притаманних їм стереотипів сприйняття соціальної дійсності, визначення рівня їх інформаційної забезпеченості у сфері економічної діяльності [3, с. 220].

Вивчаючи особливості поведінки людей, які виявляються у зв’язку зі ставленням до грошей, психологи зіставляють їх із цінностями, соціальними уявленнями, особистісними якостями людей. За допомогою модифікованої методики Р. Кеттела з’ясовано, що діти з високою самооцінкою надають меншого значення факторам престижу, грошам, а з низькою – ховаються за гроші, прагнуть з їхньою допомогою зміцнити своє становище хоча б у власних очах. Тривожність виражається в занепокоєнні стосовно витрат, економії, фантазуванні на тему грошей. Ці результати отримані внаслідок тестування школярів, ще не залучених у всі стадії відтворення; вступаючи лише в окремі економічні зв’язки, вони демонструють перевагу особистісних детермінант у грошовій поведінці. Аналогічне явище спостерігається і в групах дорослих [9, с. 352].

Суспільна практика свідчить, що гроші є важливим регулюючим і детермінуючим механізмом процесу економічної соціалізації людини. У формі засобу оплати праці вони завжди значною мірою визначали соціальний статус людини та її можливості. Рівень доходів і якість життя, зумовлені соціально-стратифікаційною функцією грошей, регулюють соціальні та міжособистісні відносини між людьми, зумовлюють вибір особистістю моделі економічної, політичної та моральної поведінки. В літературі знаходимо спроби аналізу механізмів особистих інтересів і потреб через дослідження ставлення людини до грошей. Як вважає О. Дейнека, ставлення до грошей є важливим компонентом структури економічної свідомості. Без розуміння ставлення людини до грошей важко зрозуміти механізм економічної поведінки, яка є важливим компонентом процесу економічної соціалізації. Ставлення до грошей, яке визначається характером їх використання, зумовлює психологічний економічний тип особистості. У психології розроблено різні грошові типології особистості. Зокрема в типології, оформленій Мерріл і Рейд в результаті аналізу праць К. Г. Юнга, представлено чотири типи, які проявляють характерні особливості відносин і поведінки у фінансовій сфері [2, с. 160]:

– “чуттєві” (наївний тип) – люди чутливі, приємні, але імпульсивні, недисципліновані, егоїстичні. У фінансовій сфері їм властиво

розглядати гроші як нечисті і шкідливі для відносин і тому уникати їх;

– “думаючі” (аналітичний тип) – педантичні, наполегливі, вимогливі, але нерішучі, ригідні і розбірливі. У фінансових питаннях схильні перестраховуватися і зволікати з ухваленням рішень та їх реалізацією; цінують безпеку над усе;

– “сприймаючі” (імпульсивний тип) – реалістичні, незалежні, рішучі, але жорстокі, владні і різкі. У фінансових справах рішучі й вимогливі, схильні переоцінювати свої можливості;

– “інтуїтивні” (експресивний тип) – інтуїтивні, честолюбні люди, ентузіасти, але імпульсивні, недисциplinовані, егоїстичні. У фінансових питаннях схильні бути оптимістами, їм подобається продавати і бути популярними.

Якщо спробувати виокремити ключові символи грошей у наведеній типології, то для “чуттєвих” гроші – моральне зло або конфлікт; для “думаючих” – безпека; для тих, що “сприймають” – свобода і влада; для “інтуїтивних” – самоствердження, престиж.

Система поглядів на гроші може змінюватися з віком та зі ступенем набуття життєвого досвіду. Коли індивід поступово пізнає, що далеко не всі блага і стимули в житті пов’язані з оплатою (наприклад, симпатія, любов, самореалізація особистості), його інтерес до грошей відносно скорочується.

Особливо цікавим є дослідження щодо співвіднесення грошової поведінки з категоріями, що детермінуються зовнішніми соціальними механізмами, – цінностями, установками, атитюдами. Як зазначає М. Ю. Семенов, “гроші в психологічному дослідженні можна розглядати в рамках різних сталих в психології предметах дослідження (предметна орієнтація): як ціннісна орієнтація в системі цілей життя (термінальна або інструментальна цінність)...” [7, с. 139-142]. Для дослідження місця грошей в житті людини вчений вважав за необхідне визначити складні відносини між особистісними цінностями, такі, як причина і наслідок, засіб і мета – філософські категорії, що відображають загальний необхідний зв’язок між явищами. Унікальною характеристикою образу грошей є неодмінна спрямованість у майбутнє, оскільки вони втілюють потенційні можливості, абстрактну купівельну спроможність. На відміну від усіх інших речей, що старіють, вимагають заміни або від-

новлення, гроші є постійною субстанцією (вони непомітно оновлюються). Константність в образі грошей поєднується з динамічністю. Гроші є одночасно і потужним мотиватором, і фрустратором [4, с. 3-18]. Інформаційна унікальність грошей виражається в їх універсалізмі, а також у своєрідному прояві цілісності, що трансформується у здатність поєднувати і водночас роз’єднувати людей. Саме обмін створює зв’язок між індивідами і поряд з цим визначає їх належність до певної групи, спільноти чи інституту, тобто роз’єднує. Характеристику грошей як соціально-психологічного феномена подає Ф. Хайек. На його думку, гроші – найабстрактніший з усіх економічних інститутів, через який опосередковуються найзагальніші, непрямі, віддалені наслідки індивідуальних дій, що сприймаються чуттєво [10, с. 256].

Зростання впливу грошей на всі сторони суспільного життя – безперечний об’єктивний процес. Небачені можливості, які здобула сьогодні людина, руйнування традиційних моделей життя, конституювання нових соціальних структур – усе це має грошове вираження. Монетарний аспект мають усі прояви сутнісних сил і потреб сучасної людини: професійна діяльність і дозвілля, освіта, мистецтво і наука, користування матеріальними благами, навіть життя і смерть – усе це має грошовий еквівалент. В аналізі природи грошей, за теорією комунікації, грошові знаки можна розглядати як символи, що в перетвореній формі репрезентують значення речей для людини.

Гроші, безперечно, є цінністю. Однак казати про реальну їх вартість можна було лише тоді, коли вони існували у формі благородних металів (золота, срібла), так званих повноцінних грошей. Перехід до інших форм грошей (монети, банкноти), які мають лише номінальну вартість, перетворив їх на знак, символ, носія інформації. У світі речей важко знайти щось символічніше, ніж гроші, а з виникненням так званих електронних грошей, удосконаленням різних форм бухгалтерії, гроші втратили будь-яку конкретність, перетворилися на чисту умовність.

Оскільки значення і суть грошей не залежать від форми їх матеріального втілення (гроші – абсолютна ідеальність), вони є цінністю, продовжують бути засобом і метою обміну. Їх цінність впливає не з їх речовинної форми, а зі змісту того суспільного про-

цесу, який вони опосередковують своїм рухом і уможливають його. Маючи свою особливу форму руху від однієї людини до іншої, гроші виражають певний спосіб спілкування. Незалежно від своєї форми (матеріальної чи символічної) вони є своєрідним інструментом суспільної взаємодії людей через обмін. І в цьому виявляється їх непересічна цінність для суспільства. Механізм суспільної взаємодії, що здійснюється завдяки грошам, як правило, зводять до присвоєння і відчуження, завдяки яким те, що належало індивіду, стає чужим, а чуже починає належати йому. Гроші вносять певний порядок у процес розподілу суспільних цінностей, визначають кількісні межі можливого в діях людей, реалізують принцип еквівалентності відчужених і присвоєних благ в умовах ринку. У цій своїй функції вони реалізуються як механізм соціонормативної регуляції суспільства, що надає їм безумовної цінності.

Володіючи властивістю загальної обмінності, гроші стають не тільки цінністю, а й мірою вартості обмінних благ – “мірою всіх речей”. Вони виражають якісну безмежність можливого в діях людей, виступають стимулом і спонукальним мотивом багатьох видів діяльності – як гуманних, так і антигуманних. Гроші здатні захопити до будь-яких зусиль проти людини, перетворити на предмет купівлі-продажу те, що ним не повинно бути в здоровому суспільстві. Це означає, що вони вносять у суспільне буття як порядок, так і елементи хаосу. Але гроші є лише засобом реалізації вольових, розумових зусиль людини. Вони однаково успішно обслуговують як творчі, так і деструктивні людські дії та вчинки. У цій ролі вони творять або руйнують людину як особистість, впливають на формування її індивідуальної системи цінно-

стей, ієрархію її особистих пріоритетів і цілей. Усе залежить від співвідношення розумово-вольових зусиль і грошового інтересу в діяльності людей.

Гроші є продуктом суспільства, його витвором, за який воно має нести відповідальність. Людина мусить збагнути їх справжнє місце і роль у своєму житті й бутті суспільства, навчитися керувати ними на основі поєднання можливостей сучасної економічної науки (з її практичною спрямованістю) і філософії (з її спрямуванням на пізнання цілісного світу). Розвиток економічної системи не може відбуватися стало, з однаковими параметрами та відповідними показниками [11, с. 5].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Посівши місце універсальної ланки між суб'єктами економічних відносин, гроші позначають не природну, а соціальну значущість речей, а отже, виступають як інформаційний інструмент у соціальній комунікації:

по-перше, гроші за походженням – це товар, але не просто товар, а носій певних суспільних відносин, формування яких зумовило виділення із широкого ряду звичайних товарів одного грошового;

по-друге, як результат тривалого еволюційного розвитку товарного виробництва і ринку гроші самі не можуть бути застиглим, раз і назавжди даним явищем, а повинні постійно розвиватися як по суті, так і за формами існування;

по-третє, гроші не можуть бути відмінені чи змінені угодою людей або рішенням держави доти, доки існують адекватні грошам суспільні відносини, так само, як і не можуть бути “введені” там, де таких відносин не існує.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Гальчинский А. С. *Основи економічної теорії* : підручник / А. С. Гальчинський, Є. П. Єценко, Ю. І. Палкін. – К. : Вища школа, 1995. – 471 с.
2. Дейнека О. С. *Экономическая психология* : учеб. пособие / О. С. Дейнека. – СПб. : Питер, 2000. – 160 с.
3. Костіна Н. І. *Гроші та грошова політика* / Н. І. Костіна. – К. : НІОС, 2001. – 222 с.
4. Москаленко В. *Сучасні напрямки досліджень в економічній психології* / В. Москаленко // *Соціальна психологія*. – 2004. – № 2 (4). – С. 3-18.
5. Силласте Г. Г. *Экономическая социология* : учеб. пособие / Г. Г. Силласте. – М. : Гардарики, 2005. – 176 с.
6. Скринник З. Е. *У грошей своя філософія* / З. Е. Скринник // *Вісник Національного банку України*. – 2005. – № 10. – С. 44-47.

7. Семенов М. Ю. Исследование понятия “деньги” методом ассоциативного эксперимента / М. Ю. Семенов // Вестник Омского университета. – 2003. – № 3. – С. 139-142.

8. Туган-Барановський М. І. Паперові гроші та метал / М. І. Туган-Барановський. – К. : КНЕУ. – 2004 – 198 с.

9. Фернам А. Деньги. Психология денег и финансового поведения / А. Фернам, М. Аргайл. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2005. – 352 с.

10. Хайек Ф. Индивидуализм и экономический порядок / Ф. Хайек. – М. : Изограф, 2000. – 256 с.

11. Черевко Г. Вплив заходів державної антикризової політики на соціальний розвиток українського села / Г. Черевко, П. Войтович // Аграрна економіка. – 2013. – Т. 6, №3-4. – С. 4-9.

